

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/12/domokos-zsuzsa-hogyan-tanitottam-a-trianoni-beket-a-kadar-korban-es-demokracia-evtizedeiben-a-kozepiskolasoknak-01-04-06/>

Domokos Zsuzsa

Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak?¹

Az idei évben volt a trianoni kényszerbéke aláírásának a 90. évfordulója. Előző számunkban egy elméleti írást közöltünk a témával és a szomorú évfordulóval kapcsolatban. Most egy gyakorló történelemtanár írja le a témakör tanítása során szerzett tapasztalatait és vívódásait a rendszerváltás előtti és utáni időszakot összehasonlítva. Az írás a szerzőnek a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán 2010 márciusában ottani tanárok és tanárjelöltek előtt tartott előadásának a szerkesztett változata. Kicsit szubjektív önvallomás az elmúlt évtizedek hazai történelemtanár-társadalmának kompromisszumairól, ugyanakkor kísérlet objektív Trianon-kép bemutatására, ha ez egyáltalán lehetséges. A szerkesztőség szívesen közölné le további hasonló témájú írásokat is, melyek bepillantást engednek szaktanári vívódásaink mélységeibe is.

A történelemoktatás lehetőségei és korlátai középiskolákban

Arról szólok, hogy miként ébredt rá a generációm arra, hogy a nemzeti identitástudatunk valahogy eltorzult, sőt maga a nemzet fogalma tisztázatlan a „marxista” történelem-elemzésekben. Természetesen ezt, a történelmet is „megmagyarázó” politikai ideológiát, az úgynevezett „dialektikus történelmi materializmust”, azaz marxizmust az én generációm el kellett, hogy sajátítsa – ezt kellett, hogy tanulja-tanítsa –, másképpen nem is állhattunk volna katedrára, sőt már az egyetem sem nyitotta volna meg előttünk a kapuit. Sok fiatal – szerencsére – ma már el sem tudja képzelni, miként működött a „szocialistának” nevezett rezsím diktatúrája az oktatás területén.

Bevallom, én lelkes híve voltam huszonévesen az általános emberi emancipációt követelő „osztályharcos” filozófiának, és ezen a világnézeten éppen az ütötte az első rést, hogy kezdő tanár koromban kirándultunk kollégáimmal Erdélybe,

Domokos Zsuzsa: Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak?

és megtapasztaltuk, milyen a magyar anyaállamtól sok ezer kilométerre magyarul beszélni, és ez 1973-ban egyáltalán nem volt mulatságos.

Beláttam, hogy az internacionalizmus nevében számtalan nemzeti identitást elsorvasztó intézkedés történt a „testvéri”, „szocialista” államokban. Az akkori Magyarországon kisebb volt a diktatúra szigora, de ne felejtsük el, hogy a 1920 óta Magyarország Közép-Európa egyetlen valóban *csaknem 100%-ig homogén* „nemzetállama.” Sokszor el is kell gondolkodnunk: vajon jó ez nekünk? Vajon nem ezért lettünk mi, anyaországiak kevésbé megértők azokkal a *nemzettársainkkal szemben, akik nem honfitársaink*, hanem mai divatszóval élve: „külhoni magyarok”?

Határon túli magyar kollégáinktól kezdjük újra megtanulni, hogy milyen előnyei és hátrányai vannak, ha egy soknemzetiségű államszövetségben élhetünk. Ebben az a paradoxon, hogy az Európai Unió tagországa lettünk, és lelkesen éltettük ezt 2004-ben, mert sokan azt hittük, ez lesz az „orvosság Trianonra”, a légiésen „átjárható határok”. Arra azonban a többség nem számított, hogy másképpen tanulta a történelmet egy valahai szovjet, román, jugoszláv vagy csehszlovák állampolgárságú magyar! Nagyon sok konferenciára és beszélgetésre lesz még szükségünk ahhoz, hogy valóban egy közös kultúrájú, nemcsak közös nyelvű, igazi „kultúrnemzetté” válhassunk!

Trianonról az 1973. évi romániai kirándulásunkig én is csak frázisokat tudtam, mint az átlagemberek kortársaim közül, hiába lettem történelemtanár. A tankönyveinkből csak annyit tudhattam akkor, hogy „Lenin elvtárs is elítélte az imperialista rablóbékét”, de hogy ez az új államhatár családokat tépett szét, karriereket tört ketté, hogy az államhatártól sok ezer kilométerre sok ezer magyar él, fogalmam sem volt huszonhat éves koromig. Csak ekkor, Erdélyben, kezdő tanár koromban kezdtem ráébredni, hogy a magyaroknak hasonlóan történelmi tragédiája Trianon, mint a zsidóságnak a sokat emlegetett Auschwitz. Igaz, ez „csak” egy rablóbéke, nem egy megsemmisítő tábor neve, mint a zsidó magyaroknak Auschwitz. Mégis elgondolkodtató volt számomra, hogy a XIX. század végéig toleráns és befogadó magyar nemzet, amely Európában elsőként hozott (vallási) türelmi rendeletet (az 1557-es tordai országgyűlésen), sőt még az Osztrák–Magyar Monarchia évtizedeiben is nálunk volt a régióban legkedvezőbb a zsidó polgártársak befogadása. Miként vált Európa egyik legintoleránsabb, legkirekesztőbb nemzetévé, miként szegődött a zsidókat kirekesztő náci Németország szövetségesévé. Pedig

Domokos Zsuzsa: Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak?

nem véletlen, hogy sok zsidó bevándorló a vegyes etnikumú területeken is szívesen választotta anyanyelvnek a magyart, így mint tudják, Kárpátalján, de a Partiumban és a Vajdaságban is!² A fővárosi zsidók asszimilációs készségéről sok film, regény és más műalkotás szól, bizonyítva a két hasonló sorsú nép akkor még kölcsönös rokonszenvét. Ámde a második világháború óta egész Európában a legintoleránsabb nemzetként tartanak számon bennünket, „Hitler utolsó csatlósa”-ként emlegették akkoriban Magyarországot, ami nagyon bántotta hazafias érzelmeimet. Úgy véltem akkor, a magyarok nem annyira lelkes, inkább kényszerű csatlósai voltak Hitlernek, és azt gondoltam, *a mindenkori politikai elit tévedései miatt nem lenne szabad megbélyegezni egy egész népet, nemzetet.*

Miután ezzel a történelmi eseménnyel, és annak súlyos társadalmi, gazdasági, lelki hatásaival keveset foglalkozott a hivatalos történelemírás a 70-es években, magam egy 1922-es kiadványból merítettem információt, amely az *Igazságot Magyarországnak!*³ címet viselte, és a Szent István Társulat kiadásában, gróf Apponyi Albert előszavával jelent meg. Ebben a tanulmánykötetben megdöbbenve fedeztem fel, hogy a magát élete nagy részében kommunistának valló *Lukács György* filozófus és esztéta is a békediktátum igazságtalanságáról írt. Meglepett, hogy *a szüleim nemzedékében még széleskörű nemzeti egység volt Trianon megítéléséről a politikai ideológiáktól függetlenül*, addig az én, második világháború után született nemzedékem már csak akkor foglalkozott Trianonnal, ha „ellenzékinek”, azaz akkori szemlélet szerint konzervatívnak, jobboldalinak tartotta magát.

Jellemző a baloldal tévedéseire ezzel kapcsolatban, hogy a fiatal *József Attila* is írt 1922-ben egy *Nem! Nem! Soha!*⁴ című költeményt, de ezt mi nem olvashattuk, csak a költő 1992-es kiadásában megjelent *Összes verseiben*, már a rendszerváltás után. Diákkoromban tehát nem olvashattam, nem ismerhettem. Vajon miért nem tanulhattam sem gimnáziumi, sem egyetemi éveim alatt ezt a verset? Mert akkoriban ez a költemény irredentának, sőt sovinsztának számított. (Ma inkább csak hazafiasnak, esetleg a tizenhét éves költő lelkesedésének érezzük.) Kezdtém meglátni, hogy „a trianoni imperialista rablóbéke” olyan magyar történelmi esemény, amely minden politikai oldal szemszögéből hasonlóan erős érzelmeket és hasonlóan elutasító érzelmeket vált ki. Ezért érthető, hogy a lengyel néppel ellentétben – akik szintén ekkor, a Párizs környéki békék során nyerték vissza állami szuverenitásukat

Domokos Zsuzsa: Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak?

–, a magyar nép soha nem ünnepelte meg, hogy 1541-ben elvesztett független államiságát visszakapta 1920-ban. Hiszen az éppen a 90 évvel ezelőtt aláírt béke elcsatolta a történelmi Magyarország területének több mint kétharmad, lakóinak mintegy harmad részét! És ez akkor is súlyos veszteség, ha tudatában vagyunk, hogy az elcsatolt régiók többsége már nem magyar ajkú lakosságot takart.

Az oktatás megújítása a rendszerváltáskor

Miután középiskolai oktatóként az első világháborút lezáró békékre (Párizs környéki békék címmel) összesen egyetlen tanórát szánhattam a központi tanterv alapján, azt gondoltam, tanítványaimmal iratok a magyarokra vonatkozó békével kapcsolatos házi dolgozatokat. Megkértem tehát őket, hogy kérdezzék meg nagyszüleiket saját, megélt történelmi élményeikről ezzel kapcsolatban, illetve számoljanak be arról, hogyan sikerült kapcsolatot tartaniuk a négyféle szomszédállamba került rokonaikkal. Megdöbbenésemre *a családok elzárkóztak*⁵ ez elől a kérésem elől, akár Csehszlovákiában, akár Jugoszláviában, akár Romániában voltak rokonaik. Amikor ennek okait firtatni kezdtem, egy Andris keresztnévű tanítványom felállt, és közölte velem, hogy az ő családja éppen *eleget szenvedett már a szlovák hangzású vezetéknéve* miatt, ezért nem engedték meg neki a szülei, hogy elkészítse a családi történelmet, pedig azért szegényedtek el, mert „*magyarnak iratkoztak fel*” a Beneš-dekrétum idején, és a földjeiket ezért vették el és ezért telepítették át őket a határon. Ennél is döbbenetesebb azonban, hogy sok tanítványom csak ekkor tudta meg a szüleitől, hogy dédszüleik honnan jöttek Budapestre, és sokan állították, hogy már régen elvesztették erdélyi családi kapcsolataikat is. Mindez már a nyolcvanas évek élménye volt.

Okulva a fenti kudarcból, másodikosaimnak autóbuzsós kirándulást szerveztem, és átmentünk Csehszlovákiába, hogy Kassán tisztelegjünk Zrínyi Ilona és II. Rákóczi Ferenc közös szarkofágja előtt, amely a híres kassai dóm altemplomában látható, és amelyet a dualizmus idejében közadakozásból állítottak a polgárok, hazahozatva történelmi nagyjaink hamvait Törökországból.

A tanítványaim, akiket kétszer elküldtek különféle ürüggyel a templom múzeumából, mert látták a kezünkben a nemzeti színű szalagos virágkoszorút, nagyon megrendültek az idegenvezető szavaitól. Annyira, hogy suttogva végig elmondták a Himnusz mind a nyolc versszakát (!) és – megdöbbenésemre –, a

Domokos Zsuzsa: Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak?

magyart idegen akcentussal, törve beszélő idegenvezető velünk együtt könnyezett. Ekkor már a „glasznosztjy”⁶ és a „peresztrojka”⁷ volt a jelszó, és a Szovjetunió nevű kényszerintegráció napjai meg voltak számolva. Csak még senki sem sejtette ezt, a politikusok sem.

Ez a megrendítő élmény két dologra tanított meg. Egyfelől arra, hogy a kamaszokra nem az elemző órák, az észérvek hatnak, hanem *a személyes élmény*; másfelől, hogy a velünk a Kárpát–medencében együtt élő, harcoló, szenvedő népek ugyanúgy tisztelik a közösnek tekintett szabadságharcok hőseit, mint mi. Rákóczit vagy Mikszáthot a szlovákok, a Zrínyieket a horvátok is magukénak vallják, Petőfiről nem is beszélve, akiket az egész régióban tisztelettel emlegettek, amíg a politika ki nem sajátította költészetét. Önöknek ez: a más ajkú művészek tisztelete – hiszen ők is közös szülőföldünket gazdagították –, tudom, sokkal természetesebb, mint nekünk, „anyaországi”, homogén nyelvű kultúrában felnőtt magyaroknak. *Önök például tudják, hogy II. Rákóczi Ferenc seregében ruszinok is harcoltak, míg nálunk senkinek nincs semmilyen nemzetisége a tankönyvekben sem a középkorban, sem az újkorban.* Pedig a nacionalizmus: a nemzet szeretete, és nem gyűlölete más nemzeteknek! A szó eredeti, Petőfi korabeli értelme szerint legalábbis ezt jelentette!

Történelemszemléletünket végtelenül eltorzította, hogy „határokbán gondolkodtunk”, és elfelejtettük, hogy a középkorban ennek nem is volt igazán jelentősége, egy-egy állam határa leegyszerűsítve körülbelül addig terjedt, ameddig a királynő hozománya, és a *nemzetállam eszméje csak az ipari forradalom idején vált főszereplővé.* Trianon egyik legszörnyűbb következményének magam éppen ezt: a hamis, torz önszemléletet tartom. Egy társadalom mentalitása (lelki beállítódása), szociálpszichológiája azonban a Kádár-kor első felében nem volt elemezhető, kutatható, mert ezeket a tudományokat a kommunista pártok „burzsoá áltudományoknak” tekintették.

Bár napjainkban a tanulók érzelmi nevelése divatosabb, tudományos cikkek születtek arról, mérhető-e az érzelmi intelligencia, mindenki tudja, aki történelemmel foglalkozik, hogy ez az út az *értelmes elemző munka nélkül* valamiféle rituális, valláshoz hasonló hangulathoz vezethet, de helyes önértékeléshez semmiképp. Márpedig a helyes önismeret a boldogulás/boldogság alapja! És ez nem csak a magánéletben, nem csak az egyén, a személyes élet során van így, hanem a nemzetek életében is. *Nálunk azonban a hőskultusszal együtt divat a történelmi*

Domokos Zsuzsa: Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak?

tévedéseink elfojtása, a bűnbakok keresése. Bizonyára megvan ennek a társadalompszichológiai oka, aminek az ismertetése azonban nem az én kompetenciám. És most engedjék meg, röviden ismertessem, hogyan elemeztem a történelmi forrásokat érettségi előtt az 1920. évi békével kapcsolatban! Minderre, mint utalásaimból már sejthették is, csak a kilencvenes években nyílt tanóráimon lehetőségem.

Az elemző munka és annak lehetséges haszna napjainkban

Ahhoz, hogy érthetővé tegyem, miért elemezzük olyan részletesen *gróf Apponyi Albert trianoni beszédét*⁸ középiskolában – ahogy régebben még a főiskolás tanárjelöltekkel sem tettük –, el kell mondanom, hogy a 2005-ben bevezetett érettségi reform szerint most nem osztályozunk az érettségi-felvételi vizsgán, hanem pontokat adunk az alábbi szempontok szerint:

- feladat megértése, témátartás (12 pont),
- írott és képi források elemzése, felhasználása (12 pont),
- szakszókinccs pontos használata (6 pont),
- tájékozódás időben és térben a történelmi atlasz használata (6 pont),
- ok-okozati viszonyok helyes bemutatása (18 pont),
- összefüggő, önálló, nyelvileg helyes felelet (6 pont).

A tanulókkal a szövegelemzési órák elején a füzetbe rögzítjük az átismételt és pontosított szakkifejezések jelentését, mert el szokták felejtani, gyakran kell átismételni az alábbiakat: igazságos/ igazságtalan béke, szuverén állam, nemzet, nemzetállam, kultúrnemzet, politikai nemzet, kultúrfölény elmélet, sovinizmus, nacionalizmus, revizionizmus, népszuverenitás, területi integráció.

A) Ha van elég időm (azaz kiemelt történelmi fakultáción tárgyalom a témát, ami azt jelenti, hogy három óránk van a béketárgyalásokra összesen) a tanulókat szoktam megkérni, *írjanak vázlatot, milyen szempontokat javasoltak volna Apponyinak, ha ők lettek volna a beszédírói.* Ezen javaslatok elemzésekor vitát szokott kiváltani, lehet-e az igazság fogalmát egy béketárgyaláson szempontnak felvenni, illetve azt is felvetették tanítványaim, vajon a *népszuverenitás* vagy a *területi integráció jogelve* magasabb rendű-e? Ez a vita nemcsak azért volt igen élénk akkoriban, mert a kiemelt történelmi fakultációkon az emelt szintű érettségire

Domokos Zsuzsa: Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak?

készítettem fel tanítványaimat, és többségük a jogi egyetemre készült; hanem azért is, mert nagyon élénk érdeklődést váltott ki körükben, vajon kiválhat-e napjainkban Koszovó albán népe az ősi szerb állam területéből? (Mint tudjuk azóta, a válasz igen). Emiatt a spontán vita miatt az egyik csoportnak kiosztottam *Dr. Kondorosi Ferenc : A mi jogunk* című könyvének egy bekezdését, ami jogász nyelven definiál alapfogalmakat tárgyunkkal kapcsolatban.

„A nemzetközi jog legfőbb alanya az *állam*... Az államok a nemzetközi jog teljes jogú alanyai, amelyek bármilyen nemzetközi joggal és kötelezettséggel rendelkezhetnek. Egyik államnál sem kell vizsgálni, vajon van-e képessége arra, hogy valamilyen nemzetközi jogosultsággal rendelkezék, illetve, hogy bizonyos nemzetközi kötelezettség terhelje: ez a képesség az államot már létezésének ténye miatt megilleti. A nemzetközi jog alanyai közül csak az állam szuverén, *azaz rendelkezik saját területén főhatalommal*, és dönthet jogilag minden más államtól független saját ügyeiben. Az államok kötelesek egymás szuverenitását tiszteletben tartani: vagyis államok *nemzetközi közösségében valamely államszuverén jogai gyakorlásának a többi állam szuverenitása határt szab*. Az államok bizonyos hatásköreiket – így a védelmükről való gondoskodást – saját akaratukból, legfőbb döntéshozó szervük vagy *épp népszavazás elhatározása alapján – átadhatják valamely nemzetközi szervezet számára.*”⁹

Eközben a másik csoport a tankönyvükben szereplő szöveget elemezte (III. melléklet): *„Mit helyez magasabb jogelvre Wilson elnök a tankönyvben szereplő 1918. január 8-i béketerve, mit ír a népek önrendelkezési jogáról?”*

A mintegy húsz percig tartó felkészítő munka közben a táblára felírom a következő szakszavakat, amelyeket a hozzászólóknak használniuk illik, mégpedig helyes értelemben, ha jelest szeretnének kapni feleletükre, hozzászólásaikra:

Területi integritás: egy ország területi sérthetetlenségének elve.

Népszuverenitás: a nép szavazati joga, hogy mely államban óhajt élni.

Föderáció: szövetségi állam, amelyen belül az egységek (tagállamok) teljes területi autonómiát élvezhetnek.

Dualizmus: kétpólusú államszövetség, amelyben a magyar és osztrák fél a külügyet, a hadügyet és az ezeket kiszolgáló pénzügyet közösnek mondja ki (tehát önként korlátozza saját szuverenitását).

Domokos Zsuzsa: Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak?

Az elemző értelmezést követő vita természetesen minden csoportban másképpen szokott alakulni, mert ez nagymértékben függ a tanulók szövegelemzési képességétől, általános műveltségétől. Abban azonban minden osztályomban meg tudunk állapodni, hogy az Apponyi vezette békedelegációnk 1920-ban bonyolult nemzetközi helyzetben, egy elveszített háború után minimálisan azt kellett elérnie, hogy *legyen ismét saját, szuverén államunk*, hiszen az 1918. november 3-i padovai fegyverszüneti megállapodást egy már nem is létező állam, az Osztrák–Magyar Monarchia nevében írták alá. (IV. Károly október 16-i kiáltványa arról, hogy a kétpólusú államszövetséget föderatív alapon akarja átszervezni a többi nemzeti kisebbség számára is, már elkésett.)

A másik, mai napig minden magyar számára izgalmas vitakérdés, ki idézte elő az előnytelen trianoni békediktátumot az 1918–19-es belpolitikai tényezők közül? Vajon gróf Károlyi Mihály pacifizmusa és naiv hite, miszerint demokratikus jogállami törekvései miatt partnernek tekinti a kormányát a győztes antant, és meghívja Magyarországot is a béketárgyalásokra? Avagy éppen az a tény, hogy a tanácsköztársaság fegyvert fogott állama védelme érdekében, és Lenintől kért ehhez segítséget? Vagy az volt a hiba, amit Kossuth megjövendölt híres Cassandra-levelében, miszerint a nálunk kisebb nemzetek csalódottsága, valamint Ferenc József császár és király közös hadserege fogja kiprovokálni a nagyhatalmak magyarellenességét?

Sajnos, ahány tankönyvet megnéznek, annyiféle hangsúlyt találnak, mivel napjainkban e kérdésre nem tudományos elemzések adják meg a választ, hanem a politikai elvek hitvallásai.

Tehát látnunk kell, hogy a húsz év is kevés volt ahhoz, hogy leszokjunk a történelemoktatás átpolitizálásáról! Miként lehet ettől megóvni a tanulókat, akik félve szokták kérdezni, mit mondjanak majd az emelt szintű vizsgabizottság előtt Apponyiról és a trianoni békéről? Hiszen ott idegen tanárok előtt kell majd számot adni a tudásukról, akikről nem tudhatják, melyik tankönyv „hívei”? !

B) A középszintű érettségien sokkal könnyebb az elemző állásfoglalás a tanulóknak, mert ha a kijelölt szöveget nem is, de engem ismernek előre, és nem félnek attól, hogy az alternatívákat minden oldalról bemutassák, *elemézzenek*, és *ne ítélik meg*. Az alapóráimon természetesen általam kijelölt elemzési szempontokat

Domokos Zsuzsa: Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak?

kell megtalálni a szövegben, mivel ez elvégezhető egy órában is, ha otthon előre elolvasták az Apponyi-beszédet. (Ezzel a házi feladattal nemcsak az érettségit készítem elő, ahol a hosszú szövegből csak egy bekezdést szoktam feladni, hanem lényegében a szövegértést és jegyzetelést, lényegkiemelést gyakoroltatom velük.)

Az általam kijelölt elemzési szempontok megtalálhatók Apponyi szövegében, és ezek a következők:

- 1) etnikai szempontok;
- 2) történelmi, geográfiai szempontok;
- 3) területi integritás szempontjai;
- 4) állami szuverenitás szempontja;
- 5) népek önrendelkezési joga szempontja;
- 6) gazdaság, közlekedési szempontok;
- 7) stratégiai, katonai szempontok.

A házi feladat írásbeli része a következő kérdés is: *„Írj egy bekezdést a beszéd folytatásaként! Milyen mai érvekkel tudnád kiegészíteni a beszédet?”*

A tanulók többsége ebben a bekezdésben a környezetvédelmi szempontokra szokta felhívni a figyelmet, míg mások arra hivatkoztak, hogy az egyetlen, közös valuta, a monarchiabeli korona helyére lépő szomszéd országbeli valuták „megnehezítették az átváltást, tehát csökkenhetett a kereskedelmi lehetőség”, pedig a dualizmuskori monarchia „egy jól működő piac volt”. Akadnak persze, akik – kissé anakronisztikusan előre „sejtve” a visszavágást – a második világháborúra utaltak. Arra hivatkoztak, hogy ez nem béke, hanem csak „hadiszünet”, vagyis azt hiányolták a beszédből, amire Apponyi tényleg nem hivatkozott, hogy a győztesek teljes elutasító válasza esetén „kénytelenek leszünk fegyverkezni, szövetségest keresni az agresszív, revansista külpolitikához”.

Azt azonban egyetlen tanítványom sem vetette fel sem az erősebb, sem a gyengébb csoportban, hogy *mi lehetett volna a végeredménye egy esetleg mégis kiírt népszavazásnak*, amelyet az Egyesült Államok elnöke gondolt jónak, nem ismerve talán Kelet-Közép-Európa rendkívül „tarka” etnikai térképét. Nem vette tekintetbe senki azt sem, hogy 1920 óta hogyan alakult a magyar nemzet *demográfiai helyzete*, vagy hogy miért van egész Európában egy egymással szemben ható folyamat. Az *integráció*: Európai Unió bővítései, illetve *dezintegráció*: a szomszédos államok felbomlása körülöttünk 1990 után.

Domokos Zsuzsa: Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak?

Órán együtt gyakoroltuk tehát a térképatlasz elemzését, a térkép és diagram használatát forrásként. Megfigyeltük gróf Teleki Pál munkacsoportja által még az első világháború előtt készített úgynevezett „vörös térképen”, *miként szóródott szerteszét a magyarság az egész Kárpát-medencében, kikkel éltünk egy államszövetségben a háború kitörése előtt?* A feladat másik része volt, hogy a fénymásolatban kiosztott térképről olvassák le *melyik megyéből volt a legnagyobb a kivándorlók aránya a tengerentúlra 1914 előtt?*¹⁰

A térkép beszédesen bemutatta, hogy az ország „szélein” volt hatalmas a kivándorlás, élén a mai

Szlovákia (Trencsény, Árva, Liptó, Sáros, Zemplén vármegyéből),

Ukrajna (Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros vármegyéből),

Románia (Udvarhely, Fogaras, Szeben vidékeiről),

Szerbia (Bács, Torontál, Temes, Krassó-Szörény vármegyéből),

Horvátország (Zágráb, Belovár, Pozsega, Verőce, Szerém vidékeiről).

Domokos Zsuzsa: Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak?

A tanulók az összehasonlító térképelemzéskor döbbenek rá, hogy míg 1920-ban, a trianoni béke idejében létrehozott szomszédos államszövetségekkel csak négy állam volt szomszédunk: Csehszlovákia, Románia, Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, és a picire zsugorodott Ausztria – amely területének tizedére csökkent –, addig a második világháború után már újabb szomszédunk is van: Keleten a Szovjetunió, és a rendszerváltás óta szomszédaink száma tovább növekedett, mert szétesett Csehszlovákia és Jugoszlávia, és a Szovjetunió helyett Ukrajna lett keleti szomszédunk a Kárpátalján.

Ma azért is tarom alapvetőnek, hogy a határon túli kollégák történelemlátását tanulmányozzuk, mert közel száz év után ismét egy multikulturális államszövetségben élünk, és ennek az előnyeit azok tudják lefölözni, akiknek reális a történelmi, társadalmi ismerete, önismerete, továbbá rugalmasan tudnak gazdasági és kulturális kapcsolatokat építeni a más ajkú, de évszázadok óta velünk együtt élő szomszédokkal.

MELLÉKLETEK

I. számú melléklet: József Attila: Nem! Nem! Soha!¹¹

Szép kincses Kolozsvár, Mátyás büszkesége
Nem lehet, nem, soha! Oláhország éke!
Nem teremthet Bánát a rácnak kenyeret!
Magyar szél fog fújni a Kárpátok felett!

Ha eljő az idő – a sírok nyílnak fel,
Ha eljő az idő – magyar talpra kel,
Ha eljő az idő – erős lesz a karunk,
Várjatok, Testvérek, ott leszünk, nem adunk!

Majd nemes haraggal rohanunk előre,
Vérkeresztet festünk majd a határköre
És mindent letiprunk! – Az lesz a viadal!! –
Szembeszállunk mi a poklok kapuival!

Bömbölve rohanunk majd, mint a tengerár,
Egy csepp vérig küzdünk s áll a magyar határ
Teljes egészében, mint nem is oly régen,
És csillagunk ismét tündöklük az égen.

A lobogónk lobog, villámlik a kardunk,
Fut a gaz előlünk – hisz magyarok vagyunk!
Felhatol az égig haragos szózatunk:
Hazánkat akarjuk! Vagy érte meghalunk.

Nem lész kisebb Hazánk, nem, egy arasszal sem,
Úgy fogsz tündökölni, mint régen, fényesen,
Magyar rónán, hegyen egy kiáltás zúg át:
Nem engedjük soha! Árpád honát!
(1922 első fele)

II. sz. melléklet: Gróf Apponyi Albert beszéde Trianonban 1920. január 16.¹²

[...] Nem titkolhatjuk el, mindenekelőtt, megütközésünket a békefeltételek mérhetetlen szigorúsága felett. E megütközés könnyen megmagyarázható.

A többi háborút viselt nemzettel, Németországgal, Ausztriával és Bulgáriával kötött béke feltételei mindenesetre szintén szigorúak. De közülük egyik sem tartalmazott a nemzet életére lényeges oly területi változtatásokat, mint azok, amelyeket velünk elfogadtatni akarnak.

Arról van szó, hogy Magyarország elveszítse területének kétharmad- és népességének majdnem kétharmad részét, és hogy a megmaradt Magyarországtól a gazdasági fejlődés majdnem összes feltételei megvonassanak. Mert az ország e szerencsétlen középső része, elszakítva határaitól, meg lenne fosztva szén-, érc- és sóbányáinak legnagyobb részétől, épületfájától, olajától, földgázforrásaitól, munkaerejének jó részétől, alpesi legelőitől, amelyek marhaállományát táplálták; ez a szerencsétlen középső rész, mint mondtam, meg lenne fosztva a gazdasági fejlődés minden forrásától és eszközétől, ugyanakkor, amikor azt kívánják tőle, hogy többet termeljen. Ily nehéz és különös helyzet előtt állva, kérdezzük, hogy a fent említett elvek és érdekek mely szempontja váltotta ki ezt a különös szigorúságot Magyarországgal szemben?

[...]

Önök, Uraim, akiket a győzelem a bírói székhez juttatott, Önök kimondották egykori ellenségeiknek, a Központi Hatalmaknak bűnösségét és elhatározták, hogy a háború következményeit a felelősökre hárítják. Legyen így; de akkor, azt hiszem, hogy a fokozat megállapításánál a bűnösség fokával arányban kellene eljárni, és mivel Magyarországot sújtják a legszigorúbb és létét leginkább veszélyeztető feltételekkel, úgy azt lehetne hinni, hogy éppen ő az, aki az összes nemzetek közül a legbűnösebb. Uraim! Anélkül, hogy e kérdés részleteibe bocsátkoznék, hiszen ezt benyújtandó okmányaink fogják megtenni, ki kell jelentenem, hogy ezt az ítéletet nem lehet kimondani oly nemzet fölött, amely abban a pillanatban, amidőn a háború kitört, nem bírt teljes függetlenséggel és legfeljebb csak befolyást gyakorolhatott az Osztrák–Magyar Monarchia ügyeire és amely nemzet ezt mint a legutóbb nyilvánosságra hozott okmányok bizonyítják, fel is használta arra, hogy helytelenítse azokat a lépéseket, amelyeknek a háborút elő kellett idézniök.

Domokos Zsuzsa: Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak?

[...]

Mindenekelőtt a Magyarországtól elszakítandó 11 000 000 léleknek 35%-a magyar, amely három és félmilliót jelent akkor is, ha a mi érdekeinkre legkedvezőtlenebb számítást vesszük is alapul. Elszakítanak még a békefeltételek körülbelül egy és egynegyed millió németet, ami a magyarság százalékszámával együtt az egésznek 45%-át jelenti. Ezekre nézve a nemzetiségi elv ilyen alkalmazási módja nem előnyt, hanem a szenvedések sorát jelentené. Ha feltesszük tehát – amitől távol állok –, hogy a nemzetiségi elv alkalmazása a fennmaradó 55%-ra nézve előnyösebb állapotot teremtené, mint a történelmi Magyarországon, még mindig az elszakítandó népesség majdnem felére nézve ez az elv nem vonatkozhat, vagy ha vonatkozik, úgy fordított értelemben. Nézetem szerint pedig, ha elvekről van szó, úgy azokat egyenlő módon kell alkalmazni mindazokra, akiket a szerződés rendelkezései érintenek.

Menjünk azonban tovább és tekintsük a Magyarország romjain megnövekedett államokat. Megállapíthatjuk, hogy faji szempontból ezek is éppen úgy, vagy talán még jobban részekre lesznek darabolva, mint az egykori Magyarország.

Nem céлом Önöket, Uraim, kifárasztani azoknak az adatoknak felsorolásával, amelyeket az e kérdésben benyújtandó okmányaink különben is tartalmazni fognak. Addig is azonban, amíg ezeket megismerhetik, kérem Önöket, fogadják el állításaimat, hogy követhessék következtetéseimet, amelyeket levezetni bátor leszek.

Nem látom be, hogy a nemzetiségi elv, a nemzeti egység elve nyerne ezáltal a feldarabolás által. Egyetlen következménye volna ennek, amelyet bátor leszek megemlíteni, anélkül, hogy bárkivel szemben is támadó szándékom lenne. Csak egyszerűen megállapítani kívánom azt a tényt, hogy e következmény a nemzeti hegemoniának átruházása volna oly fajokra, amelyek jelenleg többnyire alacsonyabb kulturális fokon állanak.

[...]

Amidőn ezt követeljük, hivatkozunk Wilson elnök úr által oly kiválóan szavakba öntött nagy eszmére, amely szerint az embereknek egyetlen kapcsolata, az államok lakosságának egyetlen része sem helyezhető akarata, megkérdezése nélkül, mint valami marhanyáj, egy idegen állam fennhatósága alá. Ennek a nagy eszmének a nevében, amely különben az erkölcsi alapon nyugvó egészséges emberi felfogásnak egy axiómája, követeljük a népszavazást hazánk azon részeire vonatkozólag,

Domokos Zsuzsa: Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak?

amelyeket tőlünk most elszakítani akarnak. Kijelentem, hogy előre is alávetjük magunkat e népszavazás eredményének, bármi legyen is az. Természetesen követeljük, hogy a népszavazás olyan körülmények között tartassék meg, hogy annak szabadsága biztosítva legyen.

[...]

Még egy szempontból vehetjük tekintetbe a népek önrendelkezési jogát. Megkockáztatható volna az az állítás, hogy talán a nemzeti kisebbségek jogai hatásosabban lennének biztosítva az új államok területén, mint ahogyan Magyarországon voltak.

Ez alkalommal nem akarok védőbeszédet tartani azon eljárás fölött, amelyet Magyarországon a nem magyar fajok állítólagos elnyomása tekintetében követtek. Csak annak állítására szorítkozom, hogy nagyon örülnénk, ha a tőlünk elszakított területeken magyar testvéreink ugyanazon jogoknak és előnyöknek birtokában lennének, amellyel Magyarország nem magyar ajkú polgárai bírtak.

Erre a kérdésre lesz alkalmunk még visszatérni. Ebben a pillanatban nem vagyok hivatva erről beszélni, már csak azért sem, mivel nem állanak rendelkezésemre a nélkülözhetetlen okmányok. De kész vagyok bármikor és bárkivel szemben e kérdést behatóan megvitatni. Állíthatom azonban, hogy ha az egykori Magyarország nemzetiségi politikája még annál is rosszabb lett volna, mint azt elkeseredettebb ellenségeink állították, még akkor is jobb annál a helyzetnél, amelyet szomszédaink és csapataik a megszállt területen teremtettek.

[...]

Uraim! A magyar probléma az általános problémának nem oly kis része, mint azt a statisztika nyers számaiból következtetni lehetne.

Ez a terület, amely Magyarországot alkotja és amely jogilag ma is Magyarország, századokon át rendkívül fontos szerepet játszott Európában, különösen Közép-Európában a béke és a biztonság fenntartása tekintetében. A magyar honfoglalást és a magyaroknak a keresztény hitre való áttérését megelőző évszázadokban hiányzott itt a nyugalom és a biztonság. Közép-Európa a legkülönbözőbb barbár népek támadásainak volt kitéve. A biztonság csak ettől a pillanattól fogva állt fenn, amikor a magyar védővonal kialakult. Az állandóság és a béke általános szempontjaiból rendkívül fontos, hogy a zavarok kelet-európai

Domokos Zsuzsa: Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak?

főfészke ne nyerjen tért és ne terjeszkedjék ki Európa szívéig. A történelmi fejlődésnek azonban gátat vetett a Balkán-félszigeten a török hódítás... [...]

A történelmi Magyarország töltötte be azt a feladatot, hogy oly államot tartva fenn, amelyben egyensúly és biztonság uralkodott, megvédte Európát a keletről fenyegető közvetlen veszedelmek elől. Ezt a hivatását tíz századon át töltötte be és erre egyedül organikus egysége képesítette. Idézem a nagy francia geográfusnak, Reclus Elisének szavait, amelyek szerint ez az ország oly tökéletes földrajzi egység, amely Európában egyedül áll. Folyóink és völgyeink rendszere, amelyek a határokról kiindulva a középpont felé törekszenek, oly egységet alkotnak, amely csak egységes hatalom által kormányozható. Részeneinek gazdasági függése szintén a legteljesebb, miután a közép hatalmas gazdasági üzemet alkot, a szélek tartalmazzák pedig mindazt az anyagot, amire a gazdasági fejlődés szempontjából szükség van.

A történelmi Magyarország tehát Európában egyedülálló természetes földrajzi és gazdasági egységgel rendelkezik. Területén sehol sem húzhatók természetes határok és egyetlen részét sem lehet elszakítani anélkül, hogy a többiek ezt meg ne szenvedjék. Ez az oka annak, hogy a történelem tíz századon át megőrizte ezt az egységet. Önök visszautasíthatják a történelem szavait mint elvet egy jogi konstrukció megépítésénél, de a történelem tanúságát, amelyet az ezer éven át hangoztatott, figyelembe kell venniök. Nem a véletlen, hanem a természet szavai beszélnek itt. Magyarország az organikus egység minden feltételével rendelkezik, egyet kivéve, és ez a faji egység. De azok az államok, amelyeket a békeszerződés értelmében Magyarország romjain építenének fel, szintén nem rendelkeznének a faji egységgel. Az anyanyelv egysége hiányzott egyedül Magyarországon az egység feltételei közül, és hozzáteszem, hogy az alakítandó új államok az egység egyetlen alapelvével sem fognak bírni. Az alakítandó új államok átvágnák a földrajz természetes határait, megakadályoznák a hasznos belső vándorlást, amely a munkást a kedvezőbb munkaalkalmak felé irányítja; megszakítanák a tradíció fonálait, amelyek a századokon át együtt élőket közös mentalitásban egyesítették, akik ugyanazon eseményeket, ugyanazt a dicsőséget, fejlődést és ugyanazokat a szenvedéseket élték át. Jogosult-e a félelmünk tehát, hogy itt az állandóságnak kipróbált oszlopa helyett a nyugtalanságnak újabb fészkei fognak keletkezni? Nem szabad magunkat illúziókban ringatnunk. Ezeket az új alakulatokat az irredentizmus aknázná alá, sokkal veszedelmesebb formában, mint azt Magyarországon egyesek

Domokos Zsuzsa: Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak?

fölfedezni vélték. Ez a mozgalom, ha létezett is Magyarországon a műveltebb osztály egy részénél, a nép nagy tömegeit sohasem hatotta át...

[...]

Előszeretettel vádolnak meg bennünket azzal a szándékkal, hogy a kérdések nekünk nem tetsző elintézését erőszakkal fogjuk megváltoztatni. Távol állunk, Uraim, az ily kalandos tervektől. Mi reményeinket az igazságnak és azoknak az elveknek morális erejére alapítjuk, amelyekre támaszkodunk és amit nem tudunk elérni ma, annak megvalósulását a Népek Szövetségének békés akciójától várjuk, amelynek egyik feladata lesz orvosolni azokat a nemzetközi helyzeteket, amelyek a béke fennmaradását veszélyeztethetnék. Ezt kijelentem, nehogy szavaimban gyermekes és fölösleges fenyegetést lássanak. De kijelentem azt is, Uraim, hogy olyan mesterkélt rendelkezésekkel, mint amilyeneket a békeszerződés tartalmaz, Európa ennek az általános béke szempontjából oly fontos és sokat szenvedett részében alig lehetséges békés politikai helyzetet teremteni. Közép-Európát a keletről jövő veszedelmekkel szemben egyedül a történelmi magyar terület stabilitása tudja megőrizni. [...]

III. sz. melléklet: A Wilson által megfogalmazott program főbb gondolatai¹³

1. A titkos diplomácia megszüntetése, a kormányok közötti nyílt tárgyalás.
2. A tengeri hajózás szabadsága.
3. A nemzetközi kereskedelmi egyenlőség, a gazdasági korlátozások megszüntetése.
4. A fegyverkezés csökkentése.
5. A gyarmattartó kormányok jogainak korlátozása.
6. A megszállt területek kiürítése Európában.
7. A török uralom alatt lévő népek autóm fejlődésének biztosítása.
8. Független Lengyelország.
9. Népszövetség felállítása a béke biztosítására
10. A nemzeti elv érvényesítése a határok meghúzásakor
11. „Ausztia-Magyarország népei részére, amelyeknek helyét a nemzetek között oltalmazni és biztosítani kívánjuk, meg kell adni az önálló fejlődés leghatékabbb lehetőségét.”
12. „Semmilyen emberi csoport, az államok lakosságának egyetlen része sem helyezhető akarata, megkérdése nélkül idegen állam fennhatósága alá.”

**Domokos Zsuzsa: Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár-korban és demokrácia
évtizedeiben a középiskolásoknak?**

JEGYZETEK

1. A beregszászi II. Rákóczi Ferenc Főiskolán 2010 márciusában tartott előadás szerkesztett változata.
2. Erről EGRY Gábor – FEITL István szerk. (2005): A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19–20. században. Napvilág Kiadó, Budapest.
3. Erről ROMSICS Ignác szerk. (1998): Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953. Osiris Kiadó, Budapest.
4. Lásd: I. számú melléklet: József Attila: Nem, nem, soha! A verset 1945 után először Szörényi László közölte a 2000. című folyóirat 1989. novemberi számának 60. oldalán, majd a Századvég Kiadó Századvég klasszikusok sorozatának József Attila összes versei kötetében 1992-ban jelent meg. (A szöveget gondozta: Stoll Béla.)
5. A hallgatást a családi emlékekről elsőként Zelei Miklós Kettézárt falu című riportázsa törte meg, amely a szlovákiai Nagyszelmenc (Vel'ké Slemence) és Kiszszelmenc (Solontsi) tragédiáját írta le (Ister Kiadó, Budapest, 2000).
6. Nyíltság, nyilvánosság a sajtóban
7. Szerkezet-átalakítás, átépítés
8. Lsd.: 2. sz. melléklet
9. Dr. KONDOROSI Ferenc (2005): A mi jogunk (Mesterek mesterei sorozat). Urbis Könyvkiadó, Budapest, 215. (Kiemelések a szerzőtől.)
10. GLATZ Ferenc szerk. (2000): A magyarok krónikája. Magyar Könyvklub – Officina Nova, Budapest, 503.
11. Forrás: BÍRÓ Zoltán szerk. (2010): Szétszaggatott ország. Trianon a magyar költészetben. Antológia Kiadó, Lakitelek, 39.
12. Forrás: Sorsdöntések. Szerk.: GERŐ András. Göncöl Kiadó, Budapest, é. n. 155-160.
13. Magyar Lajos Alapítvány: Történelem IV. 1914-1998 Cégér Kiadó, Budapest, 1998. nyomán.

ABSTRACT

Domokos, Zsuzsa

How I taught the Trianon Treaty in the Kádár era and in the decades of democracy in secondary schools?

This year was the 90th anniversary of the signing of the forced peace treaty of Trianon. In our previous issue, we published a theoretical piece on the topic in connection with the sombre anniversary. Now a practicing history teacher writes down her experiences and struggles in the course of teaching the topic, making a comparison between the period before and after the change of system. The writer presented an edited version of the paper to the teachers and student teachers of the Ferenc Rákoczi II Transcarpathian Hungarian Institute of Berehove in March 2010. The confession of the compromises of the society of Hungarian history teachers over the past decades is a bit subjective, but at the same time an attempt is made to present the image of Trianon objectively, if that is at all possible. The editorial staff would gladly publish more papers on similar topics that allow a peek into the depths of teachers' struggles.